

СТАНОВИЩЕ

на

доц. д-р Симеон Евстатиев
доцент по история на арабския свят и исляма
СУ „Св. Климент Охридски“

относно конкурс за ПРОФЕСОР по професионално направление

2.1 Филология (Средновековна арабска цивилизация),

обявен в ДВ, бр. 31/18.04.2017 г.,

с единствен кандидат

доц. дфн ПАВЕЛ ВЕСЕЛИНОВ ПАВЛОВИЧ

Доц. дфн Павел Павлович е завършил специалност „История“ в Багдадския университет (1992) и специалност „Арабистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“ (1994). През 1998 г. защитава дисертация на тема „Кораничният термин “Аллах” и преходът от езичество към ислям в Централна Арабия през VI-VII в.“, придобивайки ОНС „доктор“ по история. През 2015 г. му е присъдена научната степен „доктор на филологическите науки“ (арабско обществознание) въз основа на дисертационен труд „Между писанието и канона. Формиране на ислямското разбиране за *калāла* през втори век по хиджра (718–816)“, впоследствие публикуван на английски език под заглавие *The Formation of the Islamic Understanding of Kalāla in the Second Century AH (718-816 CE): Between Scripture and Canon* (Boston and Leiden: Brill, 2016).

Кандидатът е работил като главен асистент по средновековна обща история във ВСУ „Черноризец Храбър“ (1998–2003), където през 2003 г. се хабилитира и е доцент до 2006 г. От края на 2005 г. е доцент по средновековна арабо-мюсюлманска цивилизация в катедра „Арабистика и семитология“ при ФКНФ на СУ „Св. Климент Охридски“. Заедно с тези основни назначения доц. Павлович е преподавал арабски език, както и различни дисциплини, свързани със средновековната арабска цивилизация и исляма, в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и в Нов български университет. От 2012 г. е ръководител на катедра „Арабистика и семитология“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Освен споменатата по-горе монография на английски език и трите издания на предишната му книга, обедняваща неговите по-ранни студии под заглавието *История и култура на Древна Арабия* (2001, 2004 и 2008), списъкът с публикациите към автобиографичната справка на кандидата включва над 40 научни статии и студии, повече от 20 сред които са написани след хабилитацията му през 2003 г.

В настоящият конкурс доц. Павлович участва с монографията си *Подходи към изучаването на ранния ислям (VII–VIII в.): Метод и история* (София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2017). За някои колеги от други специалности формулировката на отправната точка, изразена в твърдението, че „заниманието с историята на ранния ислям е преди всичко методологическо предизвикателство“ (с. 7) може да изглежда малко пресилена. В областта на ислямознанието като европейски дял на академичното знание за исляма и мюсюлманската цивилизация този извороведски ракурс обаче е наистина изключително важен. Въпросът за характера и достоверността на ранните извори изниква с който и

период от историята на Близкия изток и исляма да се занимаваме. Изследването на което и да е религиозно-политическо течение в исляма – от философско-богословските разсъждения на прочулите се със своя „рационализъм“ муатазилити до пуристкия „догматизъм“ на салафитите – неизбежно ни изправя и пред въпроси, които по своя характер са извороведски и „методологически“ (в смисъла, влаган в този термин от автора на монографията). Ето защо книгата е посветена на едни от най-значимите тънкости в боравенето с ранноислямските извори, а нейният автор си поставя академично легитимната цел да предложи подходи, при които заемащото на позиция „да не бъде мотивирана от верски съображения и академични предразсъдъци, а да се гради на последователна методология.“ (с. 13) Предлагайки критически анализ на основни подходи в западната ориенталистика, а и на вече съществуващите постижения на българското академично ислямознание, разработвано от години основно около специалност „Арабистика“ в Софийския университет, доц. Павлович структурира материала на книгата си в три основни глави.

Първа глава е посветена на началата на мюсюлманския исторически разказ. Разгледани са и сведения за разказвачите, чиято дейност е основополагаща за арабомюсюлманската историопис. Възникването на ранните историографски форми, макар и условно класифицируеми в различни интелектуални области, е доминирано от религиозното знание (*'илм*). Поради особеностите на исляма, това знание „засводява“ всичко останало – от ислямското право (*фиqh*) като наука за юридическите аспекти на всеобхватния ислямския закон – шариат (араб. *шарī'a*), през различните „религиозни науки“ (*'улм ад-дйн*) като „науката за тълкуването на Корана“ (*'илм ат-тафсīр*) и „науката за хадисите“ (*'илм ал-хадīс*) – предания за думите, делата и красноречивото мълчание на пророка Мухаммад, до историографията. Във всички тези области сведенията за живота на Пророка и ранната ислямска религиознополитическа общност (*умма*) е от първостепенна важност. С аналитична прецизност доц. Павлович представя особеностите на тези ранни наративи и дейността на някои от свързаните с тях учени. Сред тях са мухаддисите (*мухаддисун*) като Уруа ибн аз-Зубайр (поч. 94/712 или 99/717) и Ибн Шихаб аз-Зухри (поч. 124/742), допринесли за утвърждаването на жанровете *сīра* (житието на Пророка) и *мағāзī* (военните походи на Пророка и ранните мюсюлмани), увенчани впоследствие от Ибн Исхак (поч. 150/767), чиято *сīра* е достигнала до нас в редакцията на Ибн Хишам (поч. 218/833), и ал-Уакиди (поч. 207/823). Тук попадат и „първите професионални историци“, събирали сведения (*ахбār*) от различен порядък и наричани ахбарити (*ахбāриййун*) като Абу Михнаф (поч. 157/774) и ал-Мада'ини (поч. 225/840). Включени са и проповядващите „разказвачи на истории“ (*кусṣāс*) като емблематичния Уахб ибн Мунабих (поч. 110–14/728–32), свързан с енигматичните „пророчески сказания“ (*қиṣāс ал-анбийā'*) и „библейски повествования“ (*исрā'илиийāt*). Авторът на монографията гравитира около ключовия за него проблем за „автентичността“, като по този начин разглежда и редица известни за специалистите „проблематични“ особености на ранноислямските арабски извори, дължащи се на техния изначално устен характер, фрагментарност и компилативен характер (с. 110–113).

Втора глава е посветена на основните въпроси, свързани с методите за използване на ранноислямските извори, характерни за западното ислямознание. Тук доц. Павлович логично фокусира анализа си около метода, по който сам работи през последните години. В западните научни изследвания този метод е известен като „иснадно-матнов анализ“ (*Isnād-cum-Matn Analysis*, обозначаван с абривиатурата ICMA), т.е. анализ на т.нар. *иснād* („опора“, „верига от позовавания“) и *матн* (самия текст на хадиса). На български език доц. Павлович въвежда понятието „проучване на опората и съдържанието“ (ПРОПС). Авторът на монографията отделя внимание на някои аналогии между „библейската

критика и кораничния анализ“ (с. 117–124), където има особен афинитет към фигурата на Джон Уансбро и на „ревизионистичната школа“ в кораническите изследвания като част от западното ислямознание (124–146) и „неоскептицизма“ (146–152). Насочвайки се към сърцевината на тази глава – предимствата на метода ПРОПС, доц. Павлович разглежда хадисната критика и иснадния анализ, включително и идеята за „праведния импулс към фалшификация“ (с. 153–159), свързана с някои от възгледите на великия ислямовед Игнац Голдциер. Засегнати са и въпросите за ретроспективната намеса в ранните извори, върху която разсъждават изследователи на ислямското право като Йозеф Шахт. Своеобразни негови продължители са Готие Юнбол и Харалд Моцки, с чието име на Запад основно се свързва и ПРОПС. Доц. Павлович обосновава, разяснява и детайлизира някои аспекти на ПРОПС (с. 177–217) и „технологията“ на неговото приложение. Той внася свой принос към вече утвърдения метод, като предлага някои допълнителни текстологични критерии за по-точното датiranje и реконструкция на „протоверсиите“ на част от хадисите. Авторът определя това начинание като своеобразна „текстова археология“, която според него е „най-уместният начин за анализ на мюсюлманската литературна традиция“ (с. 13–14).

Трета глава е опит да се очертаят контурите на „загадъчното първо столетие“ от историята на исляма чрез анализ на „обективните извори“, както доц. Павлович определя нумизматичните и епиграфските паметници от този период. Според автора „обективните извори“ са своего рода коректив на „традиционния литературен разказ“, сиреч на класическите наративни извори, за ранния ислям. Представен е задълбочен анализ на текстове от редица епиграфски свидетелства и нумизматични паметници от епохата на ранния ислям и Умайядите (651–750). Интерес представляват и някои „текстологични отклонения“ от тези „обективни извори“, включително и „връщанията“ към някои класическите арабски извори и самия Коран (с. 225–233) при езиковия и исторически анализ на понятието „повелител на вярващите“ (*амīр ал-му’минīн*), използвано като титулатура на халифите след възприемането ѝ от Умар ибн ал-Хаттаб (упр. 13/634 – 23/644). Приносен е анализът, свързан с името на пророка Мухаммад и надписите от Купола на скалата (*куббат ас-сахра*) в Ерусалим (с. 248–269), чрез който доц. Павлович онагледява тезата си за ролята, която според него имат „обективните извори“ в противовес на традиционните наративни извори. Макар и несъмнено интригуващо, това е свързано със застъпването на често полемични, а понякога и откровено спекулативни тези за ранния ислям, формирането на ранната умма, самоосъзнаването на арабите като „вярващи“ (*му’минīн*) или „мюсюлмани“ (*муслимун*). Впрочем авторът сам отбелязва (с. 272), че „обективните източници“ също „съдържат откъслечни формулировки, които наподобяват изразните средства на Корана“.

Като всяко сериозно съчинение, монографията на доц. Павлович предлага решение за едни методологически проблеми – в случая гративиращи около техниките за ПРОПС и ролята на „обективните извори“, но оставя открити други важни въпроси. На първо място, един такъв подход, съсредоточен около „автентичността“, и то на основни извори, поставя въпроса за границите и възможностите на застъпваната методология като израз на своеобразен неопозитивизъм. Социалният свят, общностният живот, включително и явленията, които (поякога малко странно) обозначаваме с късно утвърдилият се европейски термин „религия“, не винаги се градят върху „здравите основи“ на „обективни извори“ или „автентични текстове“, установими непременно като „достоверни“. Ако перифразираме Леополд фон Ранке с неговия култ към изворите, в случая може да се окаже важно не толкова „онова, което действително се е случило“ (*wie es eigentlich gewesen*), а това, което индивидите и групите са възприели като „случило се“, независимо дали то е „реално случило се“ или по силата на някакви външни спрямо тези

групи критерии е „въобразено“ или продукт на историческа ретроспекция. Вероятно затова и учени като Уаел Халлак (срв. с. 167) смятат съвременната западна дискусия около „автентичността“ на хадисите за „псевдопроблем“. Не защото „автентичността“ на хадисите и тяхната достоверност (от гледна точка на това дали предават „реални“ думи на Пророка) не е била основно занимание и на ислямските учени, а понеже – веднъж установен – базисният религиозен код създава особен тип тяга към своите основополагащи елементи, които се предават като „реални“ чрез традицията през всички следващи исторически периоди.

Така например, от гледна точка на някои съвременни западни теоретични модели част от „достоверните“ (*ṣaḥīḥ*) хадиси в „каноничните сборници“ на ал-Бухари (поч. 256/870) или Муслим (поч. 261/875) могат да изглеждат „неавтентични“ (в смисъл на неотразяващи „реално“ изречени думи на Пророка). Дори обаче да си представим, че това е установимо с методи като ПРОПС или въз основа на външни спрямо наративните източници „обективни извори“, възникват редица нови въпроси. Какво точно би могло да промени това в начина, по който традицията е била формирана и писмено фиксирана, за да се разгърне и установи исторически под формата на „неизменен“ нормативен код, възприеман от последователите на исляма като породен от текстово фиксирано в Корана и хадисите божествено откровение (*ʾaḥī*)? Разбира се, в рамките на самата ислямска традиция и до наши дни има улеми като Насир ад-Дин ал-Албани (1914–1999), които усъвършенстват редица техники за боравенето с хадисите. Тяхната дейност обаче не променя по същество нито характера на установения нормативен код, нито основополагащите характеристика на историческата картина на света, възникнала около този код. В исляма, както и в останалите монотеистични религии, промени, разбира се, са възможни, но те стават изключително бавно във времето, където в продължение на столетия са изправени пред мощната инерция на установената традиция. И тук разработваните в рамките на западното ислямознание извороведски подходи играят важна роля, защото могат да допълнят елементи от картината, представяща начините, по които тази традиция всъщност се е установила.

Всички тези въпроси показват сложността на проблематиката, с която доц. Павлович се занимава, и предизвикателствата, пред които един такъв извороведски подход неизбежно се изправя. От една страна, по същество е много трудно да се добави нещо към богатите на информация, но противоречиви и несигурни откъм „автентичност“ мюсюлмански наративни източници. От друга страна, както аргументирано показва авторът на монографията, търсенето на нови техники и методи за анализ на тези източници в съчетание с външни спрямо исляма извори, понякога може да внесе интересни и важни нюанси в дискусиите около първото ислямско столетие. Това едва ли ще промени цялостната картина по същество, но в „историческия занаят“ често са важни тъкмо „дребните детайли“. В стилово и техническо отношение монографията е оформена с ясно изразен стремеж към прецизност. Около транслитерацията и терминологията винаги е възможна дискусия, но в случая е много по-важно е, че текстът и научният апарат показват високия професионализъм на автора.

В областта на учебната дейност доц. Павлович се утвърди като взискателен и високо ерудиран преподавател, ценен и уважаван от своите студенти. Той разработва в СУ дисциплината „Арабско изворознание“, която в продължение на години обогатява учебния план на специалност „Арабистика“ – както на бакалавърско ниво, така и в рамките на магистърската програма по близкоизточни изследвания. Разглежданата по конкурса негова монография всъщност е до голяма степен продукт и на този преподавателски опит. Неговият основен курс по средновековна арабо-мюсюлманска

цивилизация също е неизменна част от образованието на всеки един арабист, завършил бакалавърската си степен в Софийския университет.

Освен в България научноизследователската дейност на доц. Павлович в областта на извороведското ислямознание получава и ясно изразено международно признание, за което свидетелства и скорошната подкрепа на неговия проект за *калāла* от престижна и изключително селективна академична институция като научната Фондация „Герда Хенкел“. През последните години няколко от статии на кандидата по конкурса са публикувани на английски език в международно утвърдени индексирани списания като *Al-Qantara* и *Islamic Law and Society*, което показва и неговото присъствие в международните научни дискусии. Голяма част от приложените 70 забелязани цитирания са в чуждоезични реферирани издания, което доказва разпознаваемостта на доц. Павлович в международното поле на арабистиката и ислямознанието.

Заключение

Монографията, с която доц. Павлович участва в настоящия конкурс, както и цялостната му академична дейност, ми дават основание да подкрепя категорично неговата кандидатура за заемането на академичната длъжност „професор“ по професионално направление 2.1 Филология (Средновековна арабска цивилизация).

София, 4 септември 2017 г.

Доц. д-р Симеон Евстатиев